

5 Velikost a struktura třídy, kompozice školy a jejich vliv na výsledky žáků

Tato sekce se zabývá vlivem kompozice, respektive složením a strukturou tříd a škol na úspěšnost žákovské populace 4. ročníků základních škol v rámci mezinárodního testování TIMSS 2015. Konkrétně tedy vlivem na výsledky žáků v testovaných oblastech, kterými jsou v tomto případě matematika a přírodní vědy. Začínáme nejdříve úvodním teoretickým představením problematiky, které je následováno samotnou analýzou.

Školní třídu můžeme považovat za specifickou formálně stanovenou sociální skupinu. Je všeobecně známé, že hned po rodině jsou školní instituce těmi hlavními, které ovlivňují sociální život dítěte, stejně jako významně formují jeho názory či přesvědčení.²⁵ Panuje také předpoklad, že výsledky, kterých žákovské populace v procesu vzdělávání dosahují, jsou závislé na parametrech a prostředí školy a stejně tak konkrétní třídy, v nichž se tyto žáci vzdělávají (Průcha 2002). V této souvislosti hovoříme o vlivu tzv. klimatu školy, respektive třídy.

Obecně se v odborné literatuře využívá pojem sociální klima školní třídy, který lze definovat jako „relativně trvalý stav interakce, komunikace a vztahů, jež se vytvářejí (spontánně a řízeně) mezi účastníky edukačního prostředí školní třídy a jež působí na jejich jednání, kooperace a výsledky činnosti“ (Průcha 2002).²⁶ Sociální klima třídy je však pouze jednou složkou celkového edukačního prostředí třídy, které je tvořeno jednak fyzikálními faktory (např. osvětlení, prostorová dispozice, konstrukce nábytku, barvy stěn apod.) a jednak psychosociálními faktory (např. sociální klima, tedy dlouhodobé a stabilní vztahy ve třídě a třídní atmosféra, která je tvořena krátkodobými interakcemi mezi členy třídy) (Průcha 2002; Lašek 2001). Obecně platí, že ve třídách s lepším klimatem jsou mezi žáky a učiteli lepší vztahy a lépe se v nich pracuje.²⁷

Mimo uvedené vzájemné vztahy (ať už se jedná o vztahy formální, nebo neformální) mají na výsledky a úspěšnost žáků vliv také další faktory, jež nejsou žádnou novinkou a v odborných pracích se jejich působení zkoumá již desítky let. Nejčastěji se uvádějí proměnné vztahující se ke struktuře a kompozici tříd: početnost třídy, poměr dívek a chlapců ve třídě, problematika diferenciací žáků a školní dispozice, rodinné zázemí žáka (Hrabal 1992).

Podíváme-li se podrobněji na velikost třídy (tedy počet žáků), panuje předpoklad, že v menších třídách má učitel lepší podmínky pro spolupráci s jednotlivými žáky, a tudíž je zde i možnost k vybudování silnějšího vztahu mezi učitelem a žákem. V menších třídách lze rovněž očekávat menší míru vyrušování ze strany spolužáků a výuka je konzistentnější. Samotné snížení počtu žáků ve třídách ovšem nemusí mít za následek zlepšení výsledků těchto žáků. Velmi důležitá je zde osoba učitele a to, zda využije výhody menšího počtu žáků a bude se jim věnovat takovým způsobem, který povede k jejich lepším výsledkům (Graue et al. 2007; Wang, Finn 2002; Anderson 2002; Lazear 1999).²⁸ Optimální počet žáků ve třídě je dlouhodobě diskutovaným problémem. V České republice například zákon stanovuje, že nejvyšší možný počet žáků ve třídě základních škol je 30 (v určitých případech je možné tento počet navýšit o 4 žáky), přičemž minimální a průměrné počty žáků se liší v závislosti na velikosti celé školy.²⁹

V případě pohlaví žáků ve třídě a vlivu této proměnné na výsledky a úspěšnost žáků můžeme na základě mnoha provedených testování žákovských populací shrnout, že úspěšnost v testovaných předmětech se liší na základě pohlaví. K těmto závěrům se lze přiklonit i v rámci analýz uvedených dále v této zprávě. Chlapci dosahují zpravidla lepších průměrných výsledků v oblastech matematiky a přírodních věd, naopak dívky zase ve

25 Podrobněji k působení prostředí školy a školní třídy na proces socializace žáků např. Slaměník, Výrost 1998; Helus 2004; Husén, Tuijnman, Halls 1992; Havlík, Halászová, Prokop 1996; Kohoutek 2002 a mnoho dalších.

26 Klimatu třídy a jeho teoretickému vymezení se věnuje např. Mareš 1998 nebo Čáp, Mareš 2001, měření sociálního klimatu dále např. Lašek 1993. Sociálnímu klimatu v prostředí základních škol v ČR a jeho vlivu na žáky pak např. studie zpracovaná pod hlavičkou MŠMT (Havlinová, Kolář 2001).

27 Podrobněji viz např. Hadj-Moussová 2012.

28 Některé studie prokázaly zlepšení výsledků žáků po zmenšení tříd (podrobněji viz např. Krasnoff 2014). Jsou ovšem také studie, které říkají, že samotné snížení počtu žáků ve třídách v řádu procent nevede ke statisticky významnému zlepšení žáků v těchto třídách (viz např. Hoxby 2000; Hanushek 1998). Studie se vztahují k reflexi reforem snižujících počet žáků ve třídě (class size reduction, CSR) ve Spojených státech amerických.

29 (Vyhláška č. 48/2005 Sb.; Zákon 561/2004 Sb.)